

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 12, 2020 | 24.12.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.12.17](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.17)

УДК 330.101

*О. І. Маслак,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
ORCID ID: 0000-0001-6793-4367*

*В. К. Данилко,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
ORCID ID: 0000-0001-5812-0185*

*Н. Є. Гришко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
ORCID ID: 0000-0003-1644-3861*

*К. О. Скрипнюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
ORCID ID: 0000-0002-3332-5923*

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ: ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ, СКЛАДОВІ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ В НОВІТНІХ УМОВАХ

*O. Maslak
Doctor of Economic Sciences, Head of the Department of Economics,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

*V. Danylko
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economics,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

*N. Grishko
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

*K. Skrypniuk
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

KNOWLEDGE ECONOMY: EVOLUTION OF SCIENTIFIC IDEAS, COMPONENTS AND FACTORS OF FORMATION IN THE NEWEST CONDITIONS

Стаття присвячена дослідженню сутності поняття «економіка знань», визначенню теоретико-методологічних засад формування та розвитку економіки знань. З метою досягнення поставлених цілей, було використано метод порівняльного аналізу. Авторами досліджено трактування поняття «економіка знань» в науковій економічній літературі. Визначено характерні риси економіки знань. Наголошено на першочерговому значенні

інтелектуальної власності як чинника створення доданої вартості в умовах економіки знань. Визначено особливості формування та розвитку економіки знань. Досліджено чинники управління знаннями та способи отримання знань в новітніх умовах господарювання. Визначено основні переешкоди на шляху розвитку економіки знань в Україні. Наголошено на необхідності розвитку економіки знань в Україні шляхом активізації вітчизняного інтелектуального потенціалу та створення умов для припинення відтоку висококваліфікованої робочої сили за кордон. Визначено роль інтелектуального капіталу як основи інноваційного розвитку національної економіки України. Проаналізовано ефективність використання інтелектуального капіталу України, як чинника трансформації національної економіки у економіку знань. Наголошено на необхідності управління знаннями, як особливо цінним активами та одним з ключових чинників економічного розвитку.

The paper is dedicated to the essence of the concept of "knowledge economy" as well as the definition of theoretical and methodological principles of its formation and development. The method of comparative analysis was used in order to achieve those goals. The authors investigate the interpretation of the concept of "knowledge economy" in the latest economic scientific literature. The characteristic features of the knowledge economy were also determined. The main emphasis was made on the priority value of an intellectual property as a factor in creating added value in a knowledge economy. Peculiarities of formation and development of the knowledge economy were determined. Factors of knowledge management and ways of obtaining knowledge in the newest conditions of management were also investigated. Knowledge as one of the key factors for the successful operation of the enterprise in the market was determined. The main obstacles to the development of the knowledge economy in Ukraine have been identified in the paper. Intellectual migration was identified as a national problem for Ukraine. The need to develop the knowledge economy in Ukraine by activating the domestic intellectual potential and creating conditions for stopping the outflow of highly skilled labor abroad was emphasized. The role of intellectual capital as the basis of innovative development of the national economy of Ukraine was determined. The efficiency of using the intellectual capital of Ukraine as a factor of transformation of the national economy into the knowledge economy was analyzed. It is emphasized that Ukraine does not fully use its own scientific potential. The number of employees performing research is decreasing every year. The innovative activity of industrial enterprises of Ukraine was analyzed. The need for knowledge management was emphasized by the authors as a particularly valuable asset and one of the key factors of the economic development both individual economic entities and the national economy as a whole. The concept of the knowledge economy as a basis for sustainable economic development and ensuring a high competitive position of the country in the world market was determined.

Ключові слова: економіка знань; терміносистема економіки знань; інтелектуальна власність; управління знаннями; підприємство; національна економіка; розвиток.

Keywords: knowledge economy; terminological system of knowledge economy; intellectual property; knowledge management; enterprise; national economy; development.

Постановка проблеми. Неодмінною рисою постіндустріального типу суспільства є стрімке становлення новітньої моделі економічного розвитку – економіки знань. Управління інформацією, її формування та практичне використання в глобальному масштабі стає чинником підвищення конкурентоспроможності, економічного зростання та розвитку національних економік провідних країн світу. Інтенсивність трансформації нових знань у інноваційні технології сприяє забезпеченню високих темпів економічного розвитку. В новітніх умовах господарювання, управління знаннями стає одним з основних чинників формування конкурентних переваг на ринку. Знання, кваліфікація, навички, уміння, компетентності, розвиток, безперервне навчання персоналу в умовах економіки знань розглядаються як невід’ємні складові ефективного функціонування та інноваційного розвитку підприємства. Не дивлячись на це, вітчизняні

підприємства приділяють недостатньо уваги питанням формування власного інтелектуального капіталу, що і зумовлює проблематику даного дослідження.

Актуальність дослідження. Економіка знань базується на розвитку людського капіталу, використанні інформаційних технологій, залучення висококваліфікованого персоналу, що має особливі знання та уміння (soft skills), активізації інноваційної діяльності. На відміну від індустріального типу виробництва, економіка знань базується переважно на наданні послуг та використанні високоінтелектуальної праці. Україна має високий інтелектуальний потенціал, тому для розвитку економіки знань необхідні умови для його активізації та недопущення «відтоку мізків» за кордон.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Трактують поняття «економіка знань» та питання становлення та розвитку економіки знань цікавлять багатьох вчених-економістів, серед яких Геєць В.М. [1], Дяків О., Шушпанов Д., Пошелюжний В. [2], Мельник Л.Ю. [5], Світлична В.Л. [10], Стояненко І.В. [11] – дослідження присвячені питанням розвитку економіки знань; Ілляшенко С.М., Шипуліна Ю.С., Ілляшенко Н.С., Комарницька Г.О. [4] – дослідження присвячені питанням менеджменту та маркетингу знань, продукування та використання різних видів наукових, професійних, техніко-технологічних знань; Зінченко О.А., Даріюш П., Зінченко Д.С. [3] – досліджують сутність та розвиток інформаційної економіки; Рак Н.Є. [8] – досліджує сутність економіки знань, чинники та складові управління знаннями; Турчіна С.Г. [12] – особливу увагу приділяє дослідженню освітнього чинника розвитку економіки знань в Україні; Романуша Ю.В. [9] – досліджує особливості розвитку економіки знань в Україні та проблеми, що уповільнюють трансформацію національної економіки у економіку знань. Така зацікавленість дослідників даною проблемою обумовлює її актуальність.

Метою статті є дослідження сутності поняття «економіка знань», визначення теоретико-методологічних засад економіки знань, розгляд особливостей формування та розвитку економіки знань.

Основні результати дослідження. Поняття «економіка знань» має багато синонімів, серед яких: нова економіка, постіндустріальна економіка, інформаційна економіка, цифрова економіка, суспільство знань, суспільство навчання протягом життя, суспільство мережевого інтелекту тощо. Не дивлячись на те, що наразі не існує однозначного визначення для економіки знань, даний термін широко використовується як у науковій економічній літературі, так і у звітах та аналітичних довідках міжнародних організацій, серед яких Всесвітній Банк, Організація економічного співробітництва та розвитку.

В основі економіки знань лежить можливість людини аналізувати, накопичувати, генерувати знання завдяки власному інтелекту. Ми погоджуємося з думкою вітчизняних науковців про першочергове значення інтелектуальної власності як чинника створення доданої вартості в умовах економіки знань. До характерних рис економіки знань можна віднести наступне: знання є основним чинником розвитку як на мікро, макро та мегарівні; підвищення значення наукомістких галузей в економічному зростанні; інтенсифікація впровадження інноваційних технологій, виникнення нових сфер діяльності та професій, пов'язаних з генеруванням та управлінням знаннями; розвиток системи захисту інтелектуальної власності, активізація використання новітніх інформаційних технологій, зростання ролі інтелектуального капіталу, розвиток освітньої та науково-дослідної діяльності, виникнення та розвиток інфраструктури знань.

Таблиця 1.
Трактують поняття «економіка знань» в сучасній науковій літературі

Автор	Трактують поняття «економіка знань»
Геєць В.М.	«Економіка знань - це економіка, в якій головним фактором є процеси накопичення та використання знань; спеціалізовані (наукові) знання, як і повсякденні, стають важливим ресурсом, який поряд із працею, капіталом і природними ресурсами забезпечує зростання і конкурентоспроможність економічної системи» [1].
Дяків О., Шушпанов Д., Пошелюжний В.	«Економіка знань – це новітня модель розвитку економічної системи, в якій більшу частину валового внутрішнього продукту забезпечують за допомогою виробництва, опрацювання, зберігання, поширення і використання знань, інформації та новітніх технологій» [2].
Мельник Л.Ю.	«Економіка знань – це постіндустріальна економіка в якій рушійною силою подальшого розвитку є нагромадження, використання інформації та знань, що зосереджені в людському капіталі» [5].
Світлична В.Л.	«Економіка знань – це етап господарського розвитку, де головним економічним ресурсом виступають знання, що є самостійною економічною цінністю і присутні у кожному виді економічної діяльності, приріст яких забезпечує ефективне зростання і розвиток господарюючих суб'єктів» [10].
Стояненко І.В.	«Економіка знань - це нова модель розвитку економічних систем, яка має прийти на зміну економіці винищення та експлуатації природи, економіці, де головною метою функціонування економічних суб'єктів є максимізація прибутку будь-якими засобами, не зважаючи на наслідки» [11].
Турчіна С.Г.	«Економіка знань або економіка, що створена на засадах знань – економіка, в якій більшу частину валового внутрішнього продукту забезпечено діяльністю з виробництва, оброблення, зберігання і розповсюдження інформації і знань» [12].

До способів отримання знань можна віднести наступні: навчання у закладах вищої освіти, неформальна освіта, підвищення кваліфікації, стажування, що сприяє підвищенню кадрової та інтелектуальної складової потенціалу інноваційного розвитку підприємства; маркетинг знань – генерування знань у відповідності до потреб підприємства, комерціалізація знань; придбання нових знань (ноу-хау, техніко-технологічні рішення) – патенти, ліцензії; науково-дослідна робота – наукові дослідження щодо удосконалення та підвищення ефективності наявних доробок [4]; трансфер знань та технологій, в тому числі і міжнародний; створення інноваційних платформ.

В новітніх умовах інформаційної економіки управління знання є особливо цінним активами та одним з ключових чинників успішного функціонування підприємства на ринку. Важливим аспектом управління знаннями є їх перенесення з пасивного стану (стану ідеї) до практичної діяльності (реального впровадження).

Рис. 1. Чинники управління знаннями в новітніх умовах господарювання
(побудовано авторами на основі [8])

Україна знаходиться на низькому рівні інноваційного та технологічного розвитку, і в той же час, наша країна є донором інтелектуального капіталу для розвинених країн, а інтелектуальна еміграція («відтік мізків») є національною проблемою для України.

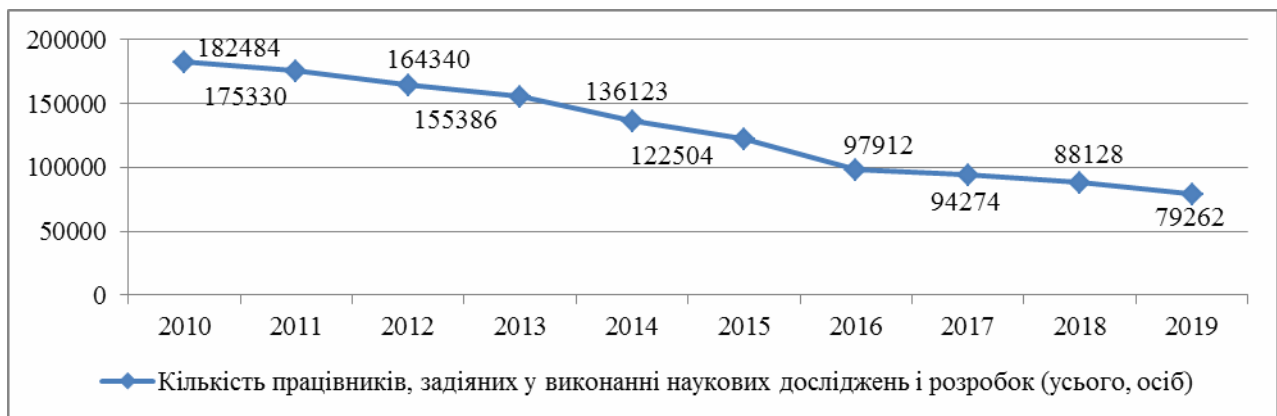

Рис. 2. Динаміка кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок у 2010-2019 роках
(побудовано авторами за [7])

Не зважаючи на високий науковий потенціал України, динаміка кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок протягом 2010-2019 років є негативною. У 2019 році порівняно з 2010 роком кількість таких працівників знизилась на 103222 особи або на 56,6%, тобто більше, ніж на половину.

Рис. 3. Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах України у 2010-2019 роках
(побудовано авторами за [7])

Інтелектуальний капітал є активом підприємства, що визначає рівень його інноваційного розвитку, а також виступає основою розвитку інноваційного суспільства. Розвиток України на засадах економіки знань можливий лише за наявності висококваліфікованих спеціалістів, здатних до створення нових знань та їх використання в практичній діяльності.

Знання є важливим чинником виробництва та забезпечення економічного зростання. Інтенсивність генерування та ефективність управління (поширення, використання) знаннями в значній мірі визначають рівень розвитку національної економіки. Саме інвестиції в інновації та людський капітал визначають конкурентні переваги як окремих підприємств, так і національної економіки в цілому.

Рис. 4 Динаміка загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств України у 2015-2019 роках
(побудовано авторами за [7])

Розвиток виробничого сектору економіки також все більше базується на використанні інформації та знань, інноваціях, впровадженні нові техніки та технологій, та залежить від них. Новітні глобальні економічні процеси є наслідком використання знань, інформації, інновацій, людського капіталу розвитку інтелектуального потенціалу як окремих суб'єктів господарювання, так і національних економік в цілому. Підвищення національної конкурентоспроможності України в умовах економіки знань можливе завдяки використанню вітчизняного інтелектуального потенціалу, підвищенню якості освіти, впровадження національних програм розвитку наукових шкіл і наукомістких галузей економіки, активізації співпраці між закладами вищої освіти, науково-дослідними установами та підприємствами з метою найшвидшого впровадження новітніх розробок та ідей у виробничий процес.

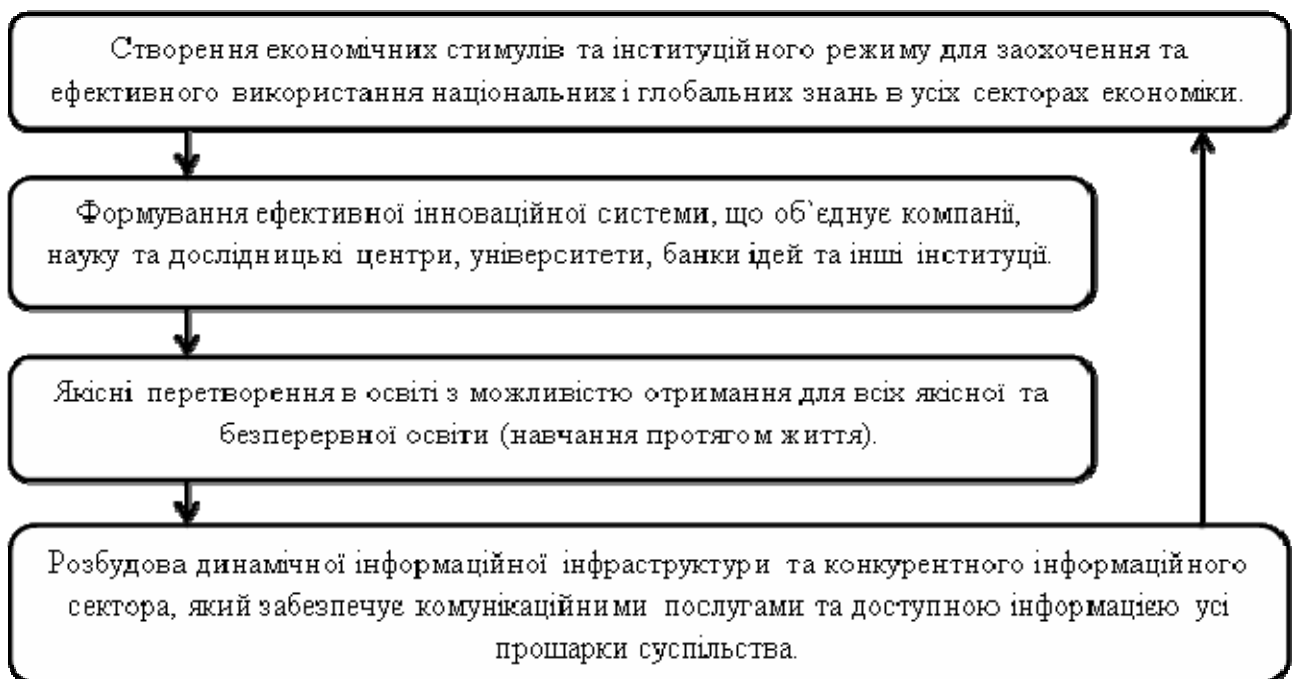

Рис. 5. Взаємопов'язані складові формування економіки знань
(побудовано авторами на основі [6])

Впровадження ефективної системи управління знаннями є одним з основних чинників стійкого економічного розвитку на мікро, макро та мегарівні, високої конкурентоспроможності та адаптації до змін умов господарювання та нейтралізації їх можливого негативного впливу [4].

Основними проблемами розвитку економіки знань в Україні є низький рівень співпраці між науково-дослідними установами та суб'єктами господарювання, недостатній захист прав інтелектуальної власності,

недостатній розвиток інформаційної інфраструктури, низький рівень державного фінансування інновацій, високий рівень інтелектуальної еміграції, недостатня зацікавленість підприємств у розвитку людського капіталу. Перехід України до розвитку в умовах економіки знань можливий при подоланні вищезазначених проблем.

Висновки і пропозиції. Отже, економіка знань – це економіка, основана на використанні, поширенні знань у всіх галузях та секторах господарювання, а також створенні знань з метою розвитку інтелектуального потенціалу, використання високоінтелектуального людського капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки та створенню нової інноваційної бази для її розвитку. Економіка знань не тільки використовує наявні знання та інформацію, але і сприяє їх розвитку та створенню нових знань з метою їх подальшого продуктивного використання.

В новітніх умовах господарювання саме впровадження концепції економіки знань як напряму розвитку України стане основою забезпечення економічного зростання та створення конкурентних переваг на світовому ринку.

Список використаних джерел.

1. Геец, В. М. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний / В. М. Геец // Социально-экономические проблемы информационного общества / под ред. д.э.н. Л.Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга». 2005. — 430 с. — С.16-33.
2. Дяків, О. Розвиток економіки знань в організації, яка самонавчається / О. Дяків, Д. Шушпанов, В. Пошелюжний // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2020. — Вип. 1. — С. 113–125.
3. Зінченко, О. А. Інформаційна економіка: концепція, сутність та розвиток / О.А. Зінченко, П. Даріюш, Д.С. Зінченко // Економічний вісник НТУУ «КПІ». — 2019. — №16. — С. 3-13.
4. Ілляшенко, С. М. Управління знаннями в системі інноваційного розвитку організації / С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна, Н.С. Ілляшенко, Г.О. Комарницька // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2017. — №1. — С. 231-241.
5. Мельник, Л.Ю. Еволюція наукових уявлень про економіку знань / Л. Ю. Мельник // Економічний вісник університету. — 2015. — Вип. № 26/1. — С.37-42.
6. Мусіна, Л.О. Основні засади переходу до економіки знань: перспективи для України / Л. О. Мусіна // Електронний ресурс. Режим доступу: http://eip.org.ua/docs/EP_03_3_87_uk.pdf
7. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Рак, Н.Є. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями / Н. Є. Рак // Електронний ресурс. Режим доступу: http://ird.gov.ua/pe/re200903/re200903_224_RakNYe.pdf
9. Романуша, Ю.В. Дослідження проблем формування економіки знань в Україні / Ю. В. Романуша // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/62.pdf
10. Світлична, В.Л. Теоретичний базис нової парадигми суспільства – економіки знань / В. Л. Світлична // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No3/184-193.pdf>
11. Стояненко, І. В. Формування економіки знань як реальність та необхідність сьогодення / І. В. Стояненко // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1230>
12. Турчіна, С. Г. Розвиток економіки знань в умовах інтеграції України до світового господарства / С. Г. Турчіна // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/13_2_2017ua/31.pdf

References.

1. Heets, V. M. (2005), “Socio-economic transformations in the transition to the knowledge economy”, *Socio-economic problems of the information society*. Universitetskaja kniga. Sumy, pp. 16-33.
2. Diakiv, O. Shushpanov, D. and Posheliuzhnyj V. (2020), “Development of knowledge economy in a self-learning organization”, *Herald of Ternopil National Economic University*, vol. 1, pp. 113—125.
3. Zinchenko, O.A. Dariiush, P. and Zinchenko D.S. (2019), “Information economy: concept, essence and development”, *Economic bulletin of National technical university of Ukraine «Kyiv polytechnic institute»*, vol. 16, pp. 3—13.
4. Iliashenko, S.M. Shypulina, Yu.S. Iliashenko, N.S. and Komarnyts'ka H.O. (2017), “Knowledge management in the system of innovative development of the organization”, *Marketing and Management of Innovations*, vol. 1, pp. 231—241.
5. Mel'nyk, L.Yu. (2015), “Evolution of scientific ideas about the knowledge economy”, *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 26, pp. 37—42.
6. Musina, L.O., “Basic principles of transition to the knowledge economy: prospects for Ukraine”, available at: http://eip.org.ua/docs/EP_03_3_87_uk.pdf (Accessed 15 Dec 2020).
7. The official site of State Statistic Service of Ukraine available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 Dec 2020).
8. Rak, N.Ye. (2009), “Knowledge economy: essence and factors of knowledge management”, available at http://ird.gov.ua/pe/re200903/re200903_224_RakNYe.pdf (Accessed 15 Dec 2020).

9. Romanusha, Yu.V. (2019), "Analysis the problems of knowledge economy formation in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol . 1, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/62.pdf (Accessed 15 Dec 2020).
10. Svitlychna, V.L. (2015), "The theoretical basis of a new paradigm of society - the knowledge economy", available at <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No3/184-193.pdf> (Accessed 15 Dec 2020).
11. Stoianenko, I. V. (2012), "Formation of the knowledge economy as a reality and necessity of today", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol . 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1230> (Accessed 15 Dec 2020).
12. Turchina, S. G. (2017), "Development of knowledge economy in terms of Ukraine integration into the world economy", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 13 (2), available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/13_2_2017ua/31.pdf (Accessed 15 Dec 2020).

Стаття надійшла до редакції 20.12.2020 р.